

УДК 342.4

Публікація: 31.03.2026

doi.org/10.30970/jcl.1.2026.2

Олександр Батанов

Доктор юридичних наук, професор, заслужений діяч науки і техніки України, провідний науковий співробітник відділу конституційного та муніципального права, Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України, Київ, Україна
ORCID ID: 0000-0002-0239-4539
E-mail: batanov_olexandr@ukr.net

Руслан Бедрій

Кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри конституційного права, Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, Україна
ORCID ID: 0000-0001-8967-5407
E-mail: ruslanbedriy@ukr.net

Подано до друку: 01.01.2026

Рецензія 1: 19.02.2026

Рецензія 2: 26.02.2026

Затверджено до друку: 16.03.2026

МЕТОДОЛОГІЧНА ПАРАДИГМА НАУКОВОГО ПІЗНАННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ФУНКЦІЇ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ

METHODOLOGICAL PARADIGM FOR SCIENTIFIC COGNITION OF THE ECONOMIC FUNCTION OF LOCAL SELF-GOVERNMENT

Oleksandr Batanov | Ruslan Bedrii

LL.D., Professor, Honored Worker of Science and Technology of Ukraine, Leading Researcher at the Department of Constitutional and Municipal Law, V. M. Koretsky Institute of State and Law of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine /
PhD in Law, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Constitutional Law, Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, Ukraine

Abstract | The article examines the fundamental methodological approaches and principles for studying the economic function of local self-government. Particular attention is paid to the significance and relevance of methodological support for the scientific analysis of the constitutional and legal aspects of local self-government in Ukraine at the current stage. It is argued that a comprehensive understanding of the phenomenon of local self-government, within the framework of the contemporary scientific paradigm, is

impossible without analysing its functional dimension. Furthermore, the study of the functions of local self-government contributes to a deeper understanding of its legal nature and helps to clarify the character and content of the activities carried out by municipal authorities, including territorial communities, local self-government bodies, and their officials. In this context, given that the national municipal reform is aimed at creating economically viable and self-sufficient territorial communities, a comprehensive academic analysis of the economic function of local self-government as a key component of its functional system is considered particularly relevant. The need for such research is further underscored by the current economic challenges caused by Russian armed aggression. These challenges are related, in particular, to the tasks of rebuilding the destroyed productive and social infrastructure and establishing effective mechanisms for the post-war recovery of the national economy, including at the local level. Based on the academic analysis of the main methodological approaches and principles for studying the economic function of local self-government, the author formulates a general methodological conclusion regarding the multidimensional municipal-law nature of this function. It is emphasised that this function cannot be adequately analysed within the framework of a purely normative-dogmatic or economic-managerial approach. Instead, it requires the integrated application of functional, systemic, institutional, axiological, sociological, phenomenological, and praxeological approaches. The proposed methodological framework makes it possible to conceptualise the economic function of local self-government as a multidimensional constitutional and municipal-law phenomenon that reflects not only the mechanisms for managing economic relations but also the profound value-based and institutional foundations of contemporary constitutionalism and municipalism.

Keywords: local self-government, research methodology, municipalism, methodological approaches, functional dimension, economic function, constitutional economics, economic freedom.

Анотація | Стаття присвячена проблематиці визначення основних методологічних підходів та принципів дослідження економічної функції місцевого самоврядування. Акцентовується увага на важливості та актуальності на сучасному етапі проблем методологічного забезпечення наукового аналізу конституційно-правових аспектів місцевого самоврядування в Україні. Обґрунтовано, що комплексне осмислення феномену місцевого самоврядування у межах сучасної наукової парадигми є неможливим без аналізу його функціонального виміру. А дослідження функцій місцевого самоврядування сприяє більш повному розкриттю його правової природи, а також з'ясуванню характеру та змісту діяльності суб'єктів муніципальної влади - територіальних громад, органів та посадових осіб місцевого самоврядування. У цьому контексті зазначається, що з урахуванням спрямованості національної муніципальної реформи на формування економічно спроможних і самодостатніх територіальних громад, особливо актуальним сьогодні вбачається комплексне наукове дослідження економічної функції місцевого самоврядування як важливого елементу його функціональної системи. Крім того, необхідність наукового аналізу зазначеної функції обумовлюють сьогоднішні економічні виклики, спричинені російською збройною агресією. Вони, зокрема, пов'язані з проблемами відбудови зруйнованої виробничої та соціальної інфраструктури, формування ефективних механізмів післявоєнного відновлення економіки держави, у тому числі на місцевому рівні. На основі проведеної наукової характеристики основних методологічних підходів та принципів дослідження економічної функції місцевого самоврядування зроблено ключовий загальнометодологічний висновок про багатовимірний муніципально-правовий характер зазначеної функції. Вона не може бути адекватно досліджена виключно в межах нормативно-догматичного або економіко-управлінського аналізу, а потребує інтегрованого застосування функціонального, системного, інституційного, аксіологічного, соціологічного, феноменологічного та праксеологічного підходів. Зазначене методологічне поєднання, на наше переконання, сприятиме розкриттю економічної функції місцевого самоврядування як багатовимірного конституційного та муніципально-правового феномену, що є відображенням не лише механізмів управління економічними відносинами, а й виявом глибинних ціннісних та інституційних засад сучасного конституціоналізму та муніципалізму.

Ключові слова: місцеве самоврядування, методологія дослідження, муніципалізм, методологічні підходи, функціональний вимір, економічна функція, конституційна економіка, економічна свобода.

Постановка проблеми. Сучасні юридичні дослідження, спрямовані як на розв'язання актуальних питань загальнотеоретичної юриспруденції, так і на осмислення доктринальних аспектів окремих галузей права та їхніх інститутів, зокрема конституційного права, можуть забезпечити належний рівень наукової достовірності лише за умови їх ґрунтування на міцному теоретико-методологічному підґрунті. Формування наукових узагальнень і концептуальних висновків є неможливим без використання системної методологічної бази правової науки. У цьому контексті аксіоматичним є положення про безпосередню залежність наукової теорії від обраної методології дослідження, адже саме вона визначає характер і глибину наукового пізнання правових явищ, інститутів та процесів.

У межах сучасної наукової парадигми методологія виступає визначальним чинником розвитку юридичної науки, оскільки вибір відповідних методологічних підходів забезпечує адекватне визначення об'єкта дослідження та формує логіку його аналізу. Для будь-якої наукової роботи принципово важливим є застосування чітко окресленої методології, що гарантує належну якість результатів і сприяє досягненню поставлених дослідницьких цілей та завдань.

Сучасна методологія є інструментом формування стратегії наукового пізнання, охоплюючи не лише методи, а й систему наукових підходів, принципів та прийомів дослідження. З огляду на це проблематика методології залишається однією з найскладніших і водночас найбільш актуальних як для юридичної науки, так і для правозастосовної практики.

Кожна галузь наукового знання формує власний методологічний інструментарій, що забезпечує аналіз відповідних суспільних процесів, вироблення наукових висновків і практичних рекомендацій. Не є винятком і конституційно-правова наука, для якої питання методології дослідження належать до числа найбільш складних та принципових. Особливої актуальності в сучасних умовах набувають проблеми методологічного забезпечення дослідження конституційно-правових аспектів місцевого самоврядування в Україні.

У межах сучасної наукової парадигми комплексне осмислення феномену місцевого самоврядування неможливе без аналізу його функціонального виміру. Саме дослідження функцій місцевого самоврядування дозволяє повніше розкрити його правову природу, а також з'ясувати характер і зміст діяльності суб'єктів муніципальної влади - територіальних громад, органів та посадових осіб місцевого самоврядування.

У цьому контексті варто враховувати, що одним із ключових завдань муніципальної реформи в Україні стало формування економічно спроможних і самодостатніх територіальних громад. З огляду на це особливої наукової актуальності набуває дослідження економічної функції місцевого самоврядування як важливого елемента його функціональної системи.

Водночас сучасні соціально-економічні виклики на місцевому рівні, спричинені російською збройною агресією, значно посилили потребу в ґрунтовному науковому аналізі економічної функції місцевого самоврядування. Такий аналіз є необхідним у контексті подолання наслідків воєнних дій, відновлення зруйнованої виробничої та соціальної інфраструктури, а також формування ефективних механізмів післявоєнного відновлення економіки держави на місцевому рівні.

Стан опрацювання проблеми. Проблематика методології конституційно-правової науки, зокрема в контексті тенденцій економізації конституційного права, формування конституційної економіки, економічного та фіскального конституціоналізму, а також методологічні проблеми наукового аналізу місцевого самоврядування, зокрема його економічного виміру, досліджувались у працях М. О. Баймуратова, О. М. Бориславської, Р. А. Джабраїлова, П. О. Добродумова, І. В. Дробуш, Р. Ю. Іванової, О. В. Ільницького, Ю. Б. Ключковського, В. В. Кравченка, А. Р. Крусян, О. М. Лощикіна, П. М. Любченка, Н. М. Оніщенко, М. П. Орзіха, В. Ф. Погорілка, О. В. Приходько, М. В. Савчина, В. О. Серьогіна, С. Г. Серьогіної, О. В. Скрипнюка, Ю. М. Тодики, В. А. Устименка, В. Л. Федоренка, А. М. Худика, Ю. С. Шемшученка та інших.

Метою дослідження є визначення основних методологічних підходів та принципів наукового аналізу економічної функції місцевого самоврядування.

Виклад основного матеріалу. Одним із найбільш важливих етапів у процесі становлення та розвитку конституціоналізму, громадянського суспільства та демократичної правової державності в Україні є визнання місцевого самоврядування та на цій основі - формування національної муніципально-правової доктрини. В основі її існування лежать об'єктивні підстави, пов'язані насамперед із процесами визнання місцевого самоврядування, становленням та розвитком суспільних відносин, що виникають у процесі децентралізації влади на базі системи самоорганізації населення за місцем проживання, організації та функціонування муніципальної влади, а також реалізації муніципальних прав людини.

Втім, основою сучасної філософії муніципально-правового знання виступає система найбільш загальних і глибоких за змістом ідей про зародження муніципалізму, його становлення та тенденції розвитку в умовах сучасних викликів, про аксіологічне значення та функціонально-телеологічну роль територіальних громад, муніципальної влади та муніципального права загалом. Така філософія є свого роду формою пізнання унікальності муніципального світу територіальних громад в їхньому аксіологічному, онтологічному та гносеологічному вимірах, системою теоретичного знання про фундаментальні принципи й форми реалізації муніципальної влади та муніципальних прав людини.

Тобто йдеться про формування сучасних методологічних засад муніципалізму, муніципальної науки та муніципальної реформи.

Безумовно, методологія наукового пізнання загалом та наукового пізнання права зокрема не є панацеєю від вирішення всіх проблем теорії та, тим паче, практики. Як слушно зазначає Н. М. Оніщенко, методологія науки може визначити лише загальні принципи ефективної пізнавальної діяльності, але не здатна окреслити всіх шляхів пізнання об'єкта дослідження. Тобто методологія, попри вироблення нею загальних підходів та принципів, не є «рецептурою» чи «технологією» здобуття нового знання. Водночас важливе значення методології в конкретних сферах наукового пізнання полягає у сприянні критичному аналізу можливих варіантів вирішення проблеми та обґрунтованому виключенні антинаукових шляхів дослідження¹.

Щодо методології дослідження місцевого самоврядування, ми вбачаємо необхідність урахування нею сучасних тенденцій розвитку конституційно-правової та муніципально-правової науки. Зазначені тенденції, зокрема, включають: по-перше, значне збільшення методологічних інструментів наукових досліджень та розширення кола досліджуваних питань; по-друге, дедалі ширше врахування прогресивного зарубіжного досвіду наукових досягнень конституційної та муніципальної теорії і практики; по-третє, підвищення уваги до питань організаційно-правового забезпечення розв'язання практичних проблем реформаторських процесів².

Так, на думку Ю. С. Шемшученка та О. В. Скрипнюка, в Україні відбувається процес розширення предмета наукового аналізу конституційно-правових явищ, який супроводжується зміщенням акцентів у бік практичної значущості наукових розробок, що, своєю чергою, передбачає переосмислення існуючої методології конституційно-правових досліджень³. При цьому вчені акцентують увагу на назрілій потребі формування постпозитивістської методології пізнання конституційно-правових явищ та процесів у зв'язку з вичерпанням потенціалу позитивізму, який застосовувався ще в радянській юридичній науці. На думку авторів, саме вирішення цього завдання в сучасних умовах є магістральним напрямом розвитку вітчизняної науки конституційного права, яка шукає універсальний методологічний інструментарій дослідження правової реальності⁴.

¹ Оніщенко Н.М. Методологія теорії держави і права (деякі аспекти розгляду). Держава і право. Серія: юридичні науки. 2016. Вип. 71. С. 3-20, с. 10-11.

² Конституційне право України: підручник для студ. вищ. навч. закладів / за ред. В. П. Колісника та Ю. Г. Барабаша. Харків: 2008. 416 с., с. 28.

³ Шемшученко Ю. С., Скрипнюк О. В. Наука конституційного права: сучасний стан та тенденції розвитку. Право України. 2010. № 1. С. 15-25. с.17

⁴ Ibid.

Слушною в цьому контексті є наукова позиція М. П. Орзіха, який відзначав вирішальне значення методології не лише у сфері гносеології, а й для конституційно-правової практики. Він, зокрема, звертав увагу на роль та значення методології конституційного права передусім як теорії та практики концептуального підходу не лише до конституційно-правових інститутів і нормативних постулатів, а й до конституційних процесів (конституціоналізації), які за своєю правовою природою охоплюють практично весь спектр суспільних відносин⁵.

Слід також наголосити, що сьогодні однією з головних ознак методології досліджень як конституційного права загалом, так і місцевого самоврядування зокрема, є домінування принципу людиноцентризму. Це проявляється у спрямуванні відповідних наукових розробок саме на людину, захист її прав та інтересів, на гуманізацію правової реальності, національного конституціоналізму, а також практики місцевого самоврядування⁶. Погоджуємося з думкою про необхідність пріоритетності ідеології людиноцентризму в методології дослідження місцевого самоврядування, де на першому місці має бути людина, наділена широким обсягом муніципальних прав, свобод та обов'язків, на другому - територіальна громада, яка є носієм та виразником спільних інтересів її жителів, і лише третє місце належить державі як сукупності територіальних громад, об'єднаних єдиною публічною владою⁷.

Людиноорієнтованість місцевого самоврядування та його органів є аксіомою сучасної муніципальної доктрини. Якщо у процесі організації та функціонування місцевого самоврядування втрачається його людиноцентристська сутність, якщо продовжує діяти принцип «панування» будь-якої (зокрема й муніципальної) влади над людиною замість «служіння» її інтересам - процес формування муніципалізму є безперспективним та позбавленим сенсу. У нових умовах людина, потрапляючи у сферу дії муніципального права, повинна позиціонуватися не як об'єкт управління з боку муніципальної влади, а насамперед як головний адресат виконуваних нею обов'язків, зокрема шляхом надання адміністративних послуг, тобто об'єкт, якому мають служити органи та посадові особи місцевого самоврядування.

Людиновимірна парадигма сучасного муніципального права формується на перетині філософії гуманізму, аксіології права, прав людини, теорії демократії, децентралізації та соціальної відповідальності територіальної громади, що перетворює місцеве самоврядування з інструмента публічної влади на механізм реалізації та захисту прав людини⁸. Людиноцентризм як парадигма муніципальної реформи розкриває антропологічні засади економічної, політичної та соціальної сфер; осмислює умови створення гуманного суспільства, в якому мають бути реалізовані імперативи справедливого і солідарного суспільства, реабілітовані такі поняття, як «гуманне суспільство», «гуманні відносини», «гуманна людина», «гуманістичне управління»⁹.

З огляду на це формування людиновимірної парадигми місцевого самоврядування як багатогранного та багатоаспектного явища обов'язково потребує ґрунтового функціонального ана-

⁵ Орзіх М. П. Конституціоналістика у складі юридичних терміно-понять. Наукові праці Одеської національної юридичної академії. Одеса, 2009. Т. VIII. С. 120

⁶ Шаповал Н. В. Науково-методологічні засади децентралізації публічної влади та муніципальної реформи в контексті доктрини сучасного муніципалізму. Децентралізація публічної влади в Україні у контексті зарубіжного досвіду та євроінтеграційних процесів: колективна монографія / за наук. ред. проф. О. В. Батанова, доц. Р. Б. Бедрія; передмова академіка НАН України Ю. С. Шемшученка. Львів: СПОЛОМ, 2021. 388 с. С. 51-67, с. 55.

⁷ Сербюгіна С. Удосконалення місцевого самоврядування в Україні в умовах демократизації та консолідації суспільства. Право України. 2014. № 4. С.110-111, с. 110.

⁸ Батанов О. В. Людиноцентричність як нова парадигма українського муніципального права. Захист прав людини в Україні: сучасний стан та перспективи вдосконалення: збірник тез Науково-практичного круглого столу, присвяченого 76-й річниці проголошення Загальної декларації прав людини (м. Хмельницький, 10 грудня 2024 року). Хмельницький: Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2024. С. 8-15; Батанов О. Людина у місцевому самоврядуванні: проблеми взаємодії в умовах викликів російсько-української війни. Право України. 2024. № 6. С. 14-37. DOI: <https://doi.org/10.33498/louu-2024-06-014>; Батанов О. В. Людина в місцевому самоврядуванні: правове людинорозуміння як предметна основа сучасного муніципального права. Правова держава. Випуск 35. Київ: Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України, 2024. С. 256-268. DOI: <https://doi.org/10.33663/0869-2491-2024-35>

⁹ Воронкова В. Г., Зуєва В. О. Антропологічні засади сучасного державотворення у контексті конституційної реформи. Правова реформа в сучасних умовах: досягнення і перспективи: матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 26 лют. 2016 р.) / Національний авіаційний університет. Тернопіль: Вектор. 2016. Т. 1. С. 58-60.

лізу, оскільки іманентною якістю будь-якої системи, крім виникнення та розвитку, є її функціонування¹⁰. Визначення особливостей функцій місцевого самоврядування дасть змогу повною мірою досягнути його роль у механізмі вирішення питань місцевого значення, управлінні місцевим господарством, наданні необхідних публічних послуг мешканцям громад, а також у політичному і громадянському суспільстві загалом.

Варто наголосити на тому, що війна не зупинила вітчизняної муніципальної реформи, розпочатої зі схваленням Концепції реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні у 2014 році. Нагадаємо, що серед головних цілей муніципальної реформи, поряд з іншими, актуальними сьогодні залишаються: формування ефективного місцевого самоврядування, підвищення економічної спроможності територіальних громад шляхом передачі повноважень і матеріально-фінансових ресурсів від держави на місцевий рівень, розвиток комунального сектору економіки тощо.

Вважаємо, що при вирішенні зазначених завдань місцеве самоврядування як рушійна сила вказаних вище реформаторських процесів набуває характеру соціально-економічного врядування, що базується на правах людини на здійснення підприємницької та іншої економічної діяльності, не забороненої законом. Крім того, вбачається, що основою місцевого самоврядування в економічному вимірі є: право приватної власності, право на участь у користуванні об'єктами комунальної власності та іншими економічними благами, необхідними для нормальної життєдіяльності місцевих жителів і стабільного функціонування територіальних громад¹¹.

На наше переконання, національна муніципальна реформа в сучасних умовах формування повноцінної ринкової економіки, а також науковий аналіз впливу господарсько-економічних чинників на розвиток місцевого самоврядування актуалізують потребу визначення принципово нових методологічних підходів до дослідження економічної функції місцевого самоврядування.

Вважаємо, що методологія дослідження економічної функції місцевого самоврядування має спиратися на низку застережень та висновків парадигмального й феноменологічного характеру, враховуючи їх концептуально-муніципальне осмислення у фокусі методології права загалом, методології муніципального права, людиноцентричних світоглядних засад публічної влади, її завдань, цілей та функцій, а також безпосередніх проявів муніципальної економічної діяльності територіальних громад.

Насамперед дослідження економічної функції місцевого самоврядування в умовах сучасного конституціоналізму зумовлює необхідність звернення до феномену конституційної економіки як особливого науково-методологічного інструментарію осмислення взаємодії публічної влади та економічних процесів. Конституційна економіка у цьому контексті постає не як окрема галузь знань, а як міждисциплінарна концепція¹², що дозволяє поєднати нормативно-правовий аналіз із дослідженням інституційних та функціональних аспектів економічної діяльності муніципальної влади як публічно-самоврядної влади територіальних громад.

У науково-методологічному вимірі місцевого самоврядування конституційна економіка виконує роль метарівня наукового аналізу муніципальної влади та муніципалізму, на якому економічні процеси осмислюються крізь призму конституційних обмежень публічної влади, водночас слугуючи інструментом досягнення конституційно значущих цілей на муніципальному рівні щодо вирішення економічних питань місцевого значення. Саме тому економічна функція місцевого само-

¹⁰ Батанов О. В. Муніципальна влада в Україні: конституційно-правові проблеми організації та функціонування: дис. ... докт. юрид. наук: спец. 12.00.02 - конституційне право; муніципальне право. Київ, 2011. 478 с., с. 205.

¹¹ Бедрій Р. Б. Проблеми децентралізації у господарсько-економічній сфері. Конституційно-правові проблеми місцевого самоврядування та децентралізації публічної влади в Україні: монографія / за ред. доктора юрид. наук, професора О. В. Батанова; передмова академіка НАН України Ю. С. Шемшученка та академіка НАПрН України О. В. Скрипнюка. Київ: Талком, 2021. 498 с., с. 274.

¹² Батанов О. В. Економічний конституціоналізм як концепт. II Маріупольський конституційний форум «Візія майбутнього: конституційний вимір повоєнного відновлення України та європейської інтеграції»: збірник матеріалів і тез (м. Київ, 6 жовтня 2023 р.). Київ: ВАІТЕ, 2023. С. 39-46; Приходько О. В. Публічно-приватне партнерство в аспекті конституційної економіки: дис. ... докт. філософії. Х. 2021. 224 с., с. 16; Іванова Р. Ю. Конституційна економіка як механізм організації правової демократичної держави: монографія. Київ: Ін Юре, 2017. 184 с., с. 39.

врядування у контексті нашого дослідження розглядається як конституційно детермінований, нормативно визначений та організаційно забезпечений напрям і вид публічної діяльності територіальної громади, спрямований на створення умов для її сталого соціально-економічного розвитку.

Методологічною основою характеристики феномену конституційної економіки в межах муніципально-правової проблематики економічної діяльності територіальних громад є насамперед функціональний підхід, який дозволяє розкрити економічну функцію місцевого самоврядування як відносно самостійний і стійкий напрям реалізації публічної влади. Застосування функціонального аналізу у поєднанні з ідеями конституційної економіки, на наше переконання, дає змогу відійти від формально-юридичного тлумачення компетенції органів місцевого самоврядування та зосередитися на сутності, змісті й соціальному призначенні їхньої економічної діяльності.

При цьому на парадигмальному рівні дослідження вважаємо за доцільне звернути увагу на зміщення домінуючих теоретичних моделей та акцентів в осмисленні сутності й змісту місцевого самоврядування та його економічної функції.

По-перше, йдеться про докорінну трансформацію державоцентричної парадигми регулювання економічних відносин (праксеологічний аспект) та розуміння економічних явищ, інститутів і процесів (доктринальний аспект) у напрямку формування та реалізації людиновимірної та грамадоцентричної (зокрема економічної) парадигми публічної влади та муніципального права. Відповідно до цього підходу економічна функція місцевого самоврядування не повинна розглядатися як делегований напрям або сектор державної економічної політики чи її складова. З позиції конституційної економіки в сучасному конституціоналізмі та муніципалізмі вона постає як власна (самоврядна) організаційно-забезпечена та нормативно-оформлена сфера публічно-економічної діяльності й відповідальності територіальної громади. З цієї точки зору економічна функція місцевого самоврядування є проявом економічної свободи та економічного виміру муніципальної автономії, а не лише результатом фінансової децентралізації державної влади.

Методологічне значення конституційної економіки у цьому контексті полягає в тому, що вона забезпечує вихід за межі традиційного уявлення про економічну функцію місцевого самоврядування як сукупність господарських, фінансово-бюджетних та інших передбачених законом повноважень. Натомість економічна діяльність територіальних громад розглядається як форма реалізації конституційно закріплених цінностей і принципів, насамперед соціальної держави, субсидіарності, повсюдності та фінансово-економічної автономії місцевого самоврядування.

У свою чергу, феномен конституційної свободи як одна з базових категорій сучасного конституціоналізму у своєму муніципальному вимірі постає ключовим методологічним орієнтиром у дослідженні економічної функції місцевого самоврядування. У конституційно-правовому сенсі свобода не зводиться виключно до негативного розуміння - як відсутності втручання публічної влади (тобто «свободи від», яка є свободою від зовнішніх обмежень), - а постає як нормативно гарантований і конституційно впорядкований простір автономної життєдіяльності людини як члена територіальної громади та самих територіальних громад як первинних суб'єктів місцевого самоврядування. Саме місцеве самоврядування в цьому контексті виступає інституційною формою конкретизації та реалізації конституційної свободи на локально-територіальному рівні організації соціуму та демократичної державності.

У цьому контексті варто наголосити, що сама природа місцевого самоврядування, яке може розвиватися і функціонувати лише в умовах свободи та демократії, є несумісною з диктатом держави. При цьому слід акцентувати увагу на зацікавленості держави у розвитку місцевого самоврядування та обов'язку його підтримувати. Водночас, як слушно зазначає В. С. Куйбіда, важливим є дотримання допустимих меж державної опіки щодо місцевого самоврядування, щоб уникнути обмеження прав останнього¹³. Тобто місцеве самоврядування має розвиватися природним шляхом за постійної підтримки та контролю з боку держави, яка повинна забезпечити його економічну,

¹³ Куйбіда В. С. Принципи і методи діяльності органів місцевого самоврядування: монографія / В. С. Куйбіда. - Київ: МАУП, 2004. 432 с., с. 17.

організаційну та правову самостійність, створивши сприятливі умови для самореалізації територіальних громад та їх мешканців.

З огляду на це можна зробити такий висновок методологічного характеру: місцеве самоврядування є не об'єктом економічного врядування як продовження на місцевому рівні відповідної функції держави, а самостійним суб'єктом економічної діяльності публічної самоврядної влади в особі територіальної громади.

По-друге, йдеться про тенденції формування муніципалізму в цілому та економічного муніципалізму зокрема, що передбачає стрімкий рух від державно-управлінської моделі регулювання економіки до функціонально-інституційної людиновимірної парадигми муніципального права. Адже в умовах ринкової економіки та відкритого громадянського суспільства місцеве самоврядування набуває рис економічного самоврядування. У межах такого функціонального підходу економічна функція місцевого самоврядування не повинна зводитися лише до компетенції його органів та посадових осіб, переліку їхніх повноважень та предметів відання, а має розглядатися як стійкий напрям і вид організаційно-забезпеченої та нормативно-оформленої публічної діяльності, що відображає економічні інтереси та потреби територіальної громади в умовах ринкової економіки, громадянського суспільства та конституційної економіки.

Слід звернути увагу, що з позиції реалізації економічної функції місцевого самоврядування конституційна свобода економічної діяльності набуває комплексного характеру та проявляється у двох взаємопов'язаних вимірах - індивідуальному та колективному (муніципальному).

Індивідуальний вимір охоплює свободу економічної діяльності людини як члена територіальної громади, зокрема свободу підприємництва, свободу праці, право власності та інші економічні права, закріплені в Конституції, реалізація яких значною мірою залежить від регуляторної, бюджетної та управлінської діяльності органів місцевого самоврядування¹⁴.

Колективний вимір конституційної свободи економічної діяльності виявляється у свободі територіальної громади самостійно визначати напрями та пріоритети місцевого економічного розвитку, управляти комунальною власністю, формувати і використовувати місцеві фінансові ресурси тощо.

У цьому контексті, на нашу думку, економічна функція місцевого самоврядування може бути розглянута як особлива форма реалізації колективної конституційної свободи територіальної громади, що є похідною від народного суверенітету у його децентралізованому вимірі. При цьому така свобода перебуває у синергетичному та функціональному зв'язку з конституційними принципами верховенства права, демократії участі, єдності економічного простору держави, соціальної держави та захисту прав людини. Варто звернути увагу й на те, що з позицій доктрини конституціоналізму економічна функція місцевого самоврядування має оцінюватися крізь призму принципів пропорційності, субсидіарності та заборони надмірного втручання у сферу приватної економічної ініціативи.

З огляду на це можна зробити такий висновок методологічного характеру: економічна функція місцевого самоврядування є насамперед індикатором зрілості територіальної громади та муніципалізму в цілому, а не лише результатом законодавчого розподілу компетенцій в економічній сфері.

По-третє, йдеться про процеси конституціоналізації економіки та муніципалізації економічної функції місцевого самоврядування. У сучасній парадигмі муніципального права реалізація економічної функції місцевого самоврядування обумовлюється, з одного боку, конституційним визнанням територіальної громади первинним суб'єктом муніципальної влади, а з іншого - принци-

¹⁴ Правове регулювання економічної системи: інституції, правила, процедури: монографія / за ред. проф. М. В. Савчина. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2021. 830 с., с. 414-415; Осядла М. В. Свобода як цінність права (теоретико-правовий аспект): дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 «Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень». Київ, 2016. 202 с., 125, 51, 106.

пами конституційної економіки, вільного ринку, громадянського суспільства, субсидіарності, фінансової самодостатності та соціальної держави¹⁵. У цьому контексті вона набуває організаційно-забезпеченого та нормативно-оформленого характеру, що обмежує не лише етатизм та державне втручання, а й так званій внутрішній муніципальний патерналізм з боку органів та посадових осіб місцевого самоврядування.

Отже, істотне методологічне значення у процесі досягнення мети та вирішення завдань дослідження має конституційно-концептуальний підхід, у межах якого конституційна економіка розглядається як система «правил гри», закріплених у Конституції та законодавстві, що, з одного боку, визначають межі, способи і напрями економічної діяльності публічних суб'єктів, а з іншого - виступають гарантією економічної свободи.

За такого підходу місцеве самоврядування постає як економічний інститут конституційного рівня, а його економічна функція - як похідна від конституційного статусу територіальної громади.

Функціональний підхід дозволяє розглядати конституційну свободу не лише як ціннісну основу, а й як внутрішній критерій здійснення економічної функції місцевого самоврядування. Економічна діяльність муніципальної влади набуває конституційної легітимності настільки, наскільки вона сприяє розширенню можливостей економічної самореалізації як територіальної громади в цілому, так і окремих її членів. Натомість надмірне регулювання, патерналістські підходи або фіскальний доміант здатні трансформувати економічну функцію з інструменту свободи на механізм її обмеження.

У феноменологічному вимірі конституційна свобода у сфері місцевого самоврядування проявляється через конкретні управлінські рішення, бюджетні пріоритети, муніципальні програми соціально-економічного розвитку та форми участі населення у вирішенні економічних питань місцевого значення. Аналіз практики свідчить про асиметричність реалізації цієї свободи, що зумовлена різним рівнем фінансово-економічної спроможності територіальних громад, якістю місцевого управління та ступенем реальної децентралізації публічної влади.

Важливим є також активне застосування системно-структурного підходу, який дозволяє розглядати економічну функцію місцевого самоврядування у системному взаємозв'язку з іншими функціями: політичною, соціальною, екологічною, інформаційною, контрольною тощо¹⁶. У контексті конституційної економіки такий підхід забезпечує розуміння економічної функції як елемента цілісного механізму місцевого самоврядування, що функціонує в межах єдиного конституційного простору держави та водночас ґрунтується на принципі муніципальної автономії.

З огляду на це, на нашу думку, можна зробити такий висновок методологічного характеру: економічна функція місцевого самоврядування є елементом конституційного механізму балансу публічної влади, її поділу не лише по горизонталі, а й по вертикалі, а не суто адміністративною діяльністю у сфері економіки.

По-четверте, йдеться про зміну аксіологічної концепції правового регулювання економічних відносин та формування громадоцентричної парадигми муніципального права. Сучасні методологічні підходи до осмислення сутності економічної функції місцевого самоврядування мають акцентуватися не лише на питаннях економічної, фінансової чи фіскальної ефективності, а й на проблемах сталого місцевого розвитку, економічної спроможності територіальної громади, її економічної участі та інклюзивності.

Саме тому важливим елементом методології дослідження є аксіологічний підхід, який дозволяє оцінювати економічну функцію місцевого самоврядування з позицій її відповідності базовим конституційним цінностям: гідності, свободі, демократії, правам людини, солідарності, соціальної тощо. У межах конституційної економіки економічна діяльність органів місцевого самоврядування набуває чітко виражених ціннісних орієнтирів, зокрема забезпечення гідного рівня життя,

¹⁵ Батанов О. В. Сучасне муніципальне право України: чинники становлення та тенденції розвитку в умовах російсько-української війни. Децентралізація публічної влади в Україні: здобутки, проблеми та перспективи: матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції (31 травня 2024 р., м. Львів) / (за наук. ред. проф. О. В. Батанова, доц. Р. Б. Бедрія). - Львів, 2024. - 172 с., с. 11-20.

¹⁶ Батанов О. В. Муніципальна влада в Україні: конституційно-правові проблеми організації та функціонування: дис. ... докт. юрид. наук: спец. 12.00.02 - конституційне право; муніципальне право. Київ, 2011. 478 с., с. 228.

соціальної справедливості, економічної участі членів територіальної громади та міжпоколінної відповідальності за майбутнє свого села, селища або міста. Такий підхід унеможлиблює трактування економічної функції як інструменту суто технічного управління економічними ресурсами та процесами.

Вбачається, що серед економічних умов формування аксіологічного підходу до визначення муніципальних цінностей є поглиблення в Україні реформи децентралізації влади, побудова реального місцевого самоврядування з економічно спроможними територіальними громадами, належною матеріально-фінансовою основою, забезпечення економічних прав мешканців, надання їм необхідних послуг на місцевому рівні тощо. При цьому основою нової парадигми муніципальних цінностей мають бути принципи, сформовані і втілені в життя у розвинених зарубіжних демократіях, де реальне місцеве самоврядування функціонує вже протягом тривалого часу, створюючи сприятливі передумови для прогресивного поступу суспільства, територіальних громад та їх мешканців¹⁷. Так, серед європейських цінностей, пов'язаних із ринковою економікою, можна виокремити рівність усіх форм власності, недоторканність приватної власності, свободу підприємництва, економічну конкуренцію тощо.

Аксіологічний підхід дозволяє розкрити гуманістичний зміст економічної функції місцевого самоврядування, у межах якої конституційна свобода виступає не абстрактною декларацією, а практичним орієнтиром публічної економічної політики на локальному рівні. У цьому сенсі кожне рішення органів місцевого самоврядування у сфері економіки має оцінюватися з погляду його впливу на простір автономної життєдіяльності особи - мешканця відповідного села, селища чи міста та, насамперед, відповідної територіальної громади в цілому.

З огляду на це, можна зробити такий висновок методологічного характеру: економічна функція місцевого самоврядування має ціннісно-орієнтований людиновимірний характер, інтегрований у концепцію муніципальної демократії, конституційної економіки та економічного конституціоналізму.

У контексті висвітлення методологічних проблем дослідження економічної функції місцевого самоврядування важливими є й інші висновки феноменологічного характеру. Феноменологічний метод у муніципальному праві сприяє розгляду муніципально-правової реальності, що сприймається як на рівні індивідуальних суб'єктивних переживань, так і на рівні наявної системи правовідносин, пов'язаних із колективним суспільним усвідомленням та визнанням цінності місцевого самоврядування, муніципального права та пояснення сутності муніципалізму ціннісними феноменами.

Феноменологічний рівень дозволяє описати, як саме економічна функція проявляється у реальності муніципалізму та праксеології муніципального права. Так, у феноменологічному вимірі економічна функція місцевого самоврядування існує не як наслідок дії абстрактної норми позитивного права, а як сукупність муніципальних практик, рішень і взаємодій у межах територіальної громади, що проявляються через муніципальний бюджетний процес, управління комунальною власністю, локальне економічне планування тощо. Тобто економічна функція місцевого самоврядування є процесуальним феноменом, а не статичною компетенцією, встановленою позитивним правом. При цьому в умовах реального муніципалізму економічна функція місцевого самоврядування реалізується нерівномірно в різних територіальних громадах, а її обсяг і зміст залежать від дієздатності самої територіальної громади, її фінансової спроможності та ресурсної бази, людського капіталу, муніципальної та економічної культури, рівня розвитку місцевого бізнесу та його включеності у життєдіяльність територіальної громади тощо.

З огляду на зазначене вище, можна зробити такий висновок методологічного характеру: економічна функція місцевого самоврядування має конкретно зумовлений муніципальним життям територіальної громади характер, що унеможлиблює її уніфіковане нормативне моделювання на

¹⁷ Падалко Г. В. Служба в органах місцевого самоврядування в Україні: проблеми теорії та практики: дис. ... докт. юрид. наук: спец. 12.00.02 - конституційне право; муніципальне право. Харків, 2013. 485 с., с. 64.

рівні позитивного закону. Закон лише створює загальні правові рамки розвитку місцевого самоврядування та його економічної активності.

У цьому контексті варто звернути увагу на дуалістичний характер діяльності територіальних громад в економічній сфері. Феноменологічно, з одного боку, економічна функція місцевого самоврядування обов'язково поєднує публічно-владний організаційно-забезпечений компонент (наявність відповідних органів та посадових осіб місцевого самоврядування, які мають нормативно закріплені компетенційні повноваження щодо вирішення економічних питань місцевого значення), а з іншого - на стадії своєї реалізації перебуває в синергетичній єдності зі станом місцевого бізнесу, розвитком підприємництва у територіальній громаді, містить елементи партнерства з приватним сектором і громадянським суспільством тощо, тобто включена у процеси, які практично неможливо встановити імперативними рішеннями держави.

З огляду на це, можна зробити такий висновок методологічного характеру: економічна функція місцевого самоврядування є гібридним публічно-приватним феноменом, що, з одного боку, виходить за межі класичної державницької моделі адміністрування економічної діяльності, а з іншого - підтверджує висновки публічно-приватної концепції муніципального права, тобто його розуміння як галузі публічного права, принципи, предмет, методи та система якого ускладнені приватноправовим компонентом, а норми регулюють насамперед суспільні відносини, що виникають у процесі визнання, становлення, організації та здійснення муніципальної влади, а також реалізації та захисту муніципальних прав людини та виражають публічні й приватні, соціально-економічні та політичні цінності муніципальної демократії та прав людини¹⁸.

Саме тому в процесі реалізації економічної функції місцевого самоврядування часто виникають конфлікти та суперечності між державою і територіальною громадою, між сільськими, селищними, міськими головами, представницькими та виконавчими органами місцевого самоврядування, зокрема з погляду економічної доцільності і соціальної справедливості.

Висновки. Таким чином, у своїй сукупності парадигмальні та феноменологічні підходи дозволяють зробити ключовий загальнометодологічний висновок: економічна функція місцевого самоврядування є багатовимірним муніципально-правовим феноменом, який не може бути адекватно досліджений виключно в межах нормативно-догматичного або економіко-управлінського аналізу, а потребує інтеграції функціонального, системного, інституційного, аксіологічного, соціологічного, феноменологічного та праксеологічного підходів. Таке методологічне поєднання дозволяє розкрити економічну функцію місцевого самоврядування як багатовимірний конституційний та муніципально-правовий феномен, що відображає не лише механізми управління економічними відносинами, а й глибинні ціннісні та інституційні засади сучасного конституціоналізму та муніципалізму.

Парадигмальний та феноменологічний підходи у структурі наукової методології дозволяють зосередитися на реальних праксеологічних проявах конституційної економіки на місцевому рівні. Вони спрямовані на виявлення того, яким чином конституційні принципи організації економічної системи держави втілюються у практиці діяльності територіальних громад й органів місцевого самоврядування, а також на аналіз відмінностей й особливостей між нормативно закріпленою моделлю економічної автономії територіальних громад і фактичними умовами її реалізації у муніципальній практиці.

У цьому вимірі економічна функція місцевого самоврядування постає як динамічний феномен взаємодії правових норм, економічних інтересів та управлінських практик, а конституційна свобода розглядається як системоутворювальний елемент економічного муніципалізму. Економічна свобода забезпечує концептуальний зв'язок між конституційною економікою, економічною автономією територіальних громад та реальними механізмами місцевого розвитку, водночас виступаючи критерієм ефективності та легітимності економічної діяльності органів місцевого самоврядування.

¹⁸ Батанов О. В. Теорія муніципального права: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2024. 412 с. С. 23, 25.

Список використаних джерел

Бібліографія:

1. Іванова Р. Ю. Конституційна економіка як механізм організації правової демократичної держави: монографія. Київ: Ін Юре, 2017. 184 с.
2. Батанов О. В. Економічний конституціоналізм як концепт. II Маріупольський конституційний форум «Візія майбутнього: конституційний вимір повоєнного відновлення України та європейської інтеграції»: збірник матеріалів і тез (м. Київ, 6 жовтня 2023 р.). Київ: ВАІТЕ, 2023. С. 39-46
3. Батанов О. В. Людина в місцевому самоврядуванні: правове людинорозуміння як предметна основа сучасного муніципального права. Правова держава. Випуск 35. Київ: Ін-т держави і права імені В. М. Корецького НАН України, 2024. С. 256-268. DOI: <https://doi.org/10.33663/0869-2491-2024-35>
4. Батанов О. В. Людиноцентричність як нова парадигма українського муніципального права. Захист прав людини в Україні: сучасний стан та перспективи вдосконалення: збірник тез Науково-практичного круглого столу, присвяченого 76-й річниці проголошення Загальної декларації прав людини (м. Хмельницький, 10 грудня 2024 року). Хмельницький: Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова, 2024. С. 8-15.
5. Батанов О. В. Муніципальна влада в Україні: конституційно-правові проблеми організації та функціонування: дис. ... докт. юрид. наук: спец. 12.00.02 - конституційне право; муніципальне право. Київ, 2011. 478 с
6. Батанов О. В. Сучасне муніципальне право України: чинники становлення та тенденції розвитку в умовах російсько-української війни. Децентралізація публічної влади в Україні: здобутки, проблеми та перспективи: матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції (31 травня 2024 р., м. Львів) / (за наук. ред. проф. О. В. Батанова, доц. Р. Б. Бедрія). Львів, 2024. 172с. С. 11-20.
7. Батанов О. В. Теорія муніципального права: монографія. Київ: Юрінком Інтер, 2024. 412 с.
8. Батанов О. Людина у місцевому самоврядуванні: проблеми взаємодії в умовах викликів російсько-української війни. Право України. 2024. № 6. С. 14-37. DOI: <https://doi.org/10.33498/loou-2024-06-014>
9. Бедрій Р. Б. Проблеми децентралізації у господарсько-економічній сфері. Конституційно-правові проблеми місцевого самоврядування та децентралізації публічної влади в Україні: монографія / за ред. доктора юрид. наук, професора О. В. Батанова; передмова академіка НАН України Ю. С. Шемшученка та академіка НАПрН України О. В. Скрипнюка. Київ: Талком, 2021. 498 с. С. 273-284.
10. Воронкова В. Г., Зуєва В. О. Антропологічні засади сучасного державотворення у контексті конституційної реформи. Правова реформа в сучасних умовах: досягнення і перспективи: матеріали VI Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Київ, 26 лют. 2016 р.) / Національний авіаційний університет. Тернопіль: Вектор. 2016. Т. 1. С. 58-60.
11. Конституційне право України: підручник для студ. вищ. навч. закладів / за ред. В. П. Колісника та Ю. Г. Барабаша. Харків: 2008. 416 с.
12. Куйбіда В. С. Принципи і методи діяльності органів місцевого самоврядування: монографія. Київ: МАУП, 2004. 432 с.
13. Оніщенко Н.М. Методологія теорії держави і права (деякі аспекти розгляду). Держава і право. Серія: юридичні науки. 2016. Вип. 71. С. 3-20.
14. Орзіх М. П. Конституціоналістика у складі юридичних терміно-понять. Наукові праці Одеської національної юридичної академії. Одеса, 2009. Т. VIII. С. 120.
15. Осядла М. В. Свобода як цінність права (теоретико-правовий аспект): дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.01 - теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. Київ, 2016. 202 с.
16. Падалко Г. В. Служба в органах місцевого самоврядування в Україні: проблеми теорії та практики: дис. ... докт. юрид. наук: спец. 12.00.02 - конституційне право; муніципальне право. Харків, 2013. 485 с.,
17. Правове регулювання економічної системи: інституції, правила, процедури: монографія / за ред. проф. М. В. Савчина. Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2021. 830 с.
18. Приходько О. В. Публічно-приватне партнерство в аспекті конституційної економіки: дис. ... докт. філософії. Х. 2021. 224 с.
19. Серьогіна С. Удосконалення місцевого самоврядування в Україні в умовах демократизації та консолідації суспільства. Право України. 2014. № 4. С. 110-111.
20. Шаповал Н. В. Науково-методологічні засади децентралізації публічної влади та муніципальної реформи в контексті доктрини сучасного муніципалізму. Децентралізація публічної влади в Україні у контексті зарубіжного досвіду та євроінтеграційних процесів: колективна монографія / за наук. ред. проф. О. В. Батанова, доц. Р. Б. Бедрія; передмова академіка НАН України Ю. С. Шемшученка. Львів: СПОЛОМ, 2021. 388 с. С. 51-67.
21. Шемшученко Ю. С., Скрипнюк О. В. Наука конституційного права: сучасний стан та тенденції розвитку. Право України. 2010. № 1. С. 15-25.

References

Bibliography:

1. Batanov O. Liudyna u mistsevomu samovriaduvanni: problemy vzaiemodii v umovakh vyklykiv rosiisko-ukrainskoi viiny. *Pravo Ukrainy*. 2024. № 6. S. 14-37. DOI: <https://doi.org/10.33498/louu-2024-06-014>
2. Batanov O. V. Ekonomichni konstitutsionalizm yak kontsept. II Mariupolskyi konstitutsiyni forum «Vizii maibutnoho: konstitutsiyni vymir povoiennoho vidnovlennia Ukrainy ta yevropeiskoi intehratsii»: zbirnyk materialiv i tez (m. Kyiv, 6 zhovtnia 2023 r.). Kyiv: VAITE, 2023. S. 39-46
3. Batanov O. V. Liudyna v mistsevomu samovriaduvanni: pravove liudynorozuminnia yak predmetna osnova suchasnoho munitsypalnoho prava. *Pravova derzhava*. Vypusk 35. Kyiv: In-t derzhavy i prava imeni V. M. Koretskoho NAN Ukrainy, 2024. S. 256-268. DOI: <https://doi.org/10.33663/0869-2491-2024-35>
4. Batanov O. V. Liudynotsentrychnist yak nova paradyhma ukrainskoho munitsypalnoho prava. *Zakhyst prav liudyny v Ukraini: suchasnyi stan ta perspektyvy vdoskonalennia: zbirnyk tez Naukovo-praktychnoho kruhloho stolu, prysviachenoho 76-y richnytsi proholoshennia Zahalnoi deklaratsii prav liudyny (m. Khmelnytskyi, 10 hrudnia 2024 roku)*. Khmelnytskyi: Khmelnytskyi universytet upravlinnia ta prava imeni Leonida Yuzkova, 2024. S. 8-15.
5. Batanov O. V. Munitsypalna vlada v Ukraini: konstitutsiino-pravovi problemy orhanizatsii ta funktsionuvannia: dys. ... dokt. yuryd. nauk.: spets. 12.00.02 - konstitutsiine pravo; munitsypalne pravo. Kyiv, 2011. 478 s
6. Batanov O. V. Suchasne munitsypalne pravo Ukrainy: chynnyky stanovlennia ta tendentsii rozvytku v umovakh rosiisko-ukrainskoi viiny. *Detsentralizatsiia publichnoi vlady v Ukraini: zdobutky, problemy ta perspektyvy: materialy VI Mizhnarodnoi naukovo praktychnoi konferentsii (31 travnia 2024 r., m. Lviv) / (za nauk. red. prof. O. V. Batanova, dots. R. B. Bedriia)*. Lviv, 2024. 172s. S. 11-20.
7. Batanov O. V. *Teoriia munitsypalnoho prava: monohrafiia*. Kyiv: Yurinkom Inter, 2024. 412 s.
8. Bedrii R. B. *Problemy detsentralizatsii u hospodarsko-ekonomichnii sferi. Konstitutsiino-pravovi problemy mistsevoho samovriaduvannia ta detsentralizatsii publichnoi vlady v Ukraini: monohrafiia / za red. doktora yuryd. nauk, profesora O. V. Batanova; peredmova akademika NAN Ukrainy YU. S. Shemshuchenka ta akademika NAPrN Ukrainy O. V. Skrypniuka*. Kyiv: Talkom, 2021. 498 s. S. 273-284.
9. Ivanova R. YU. *Konstitutsiina ekonomika yak mekhanizm orhanizatsii pravovoi demokratychnoi derzhavy: monohrafiia*. Kyiv: In Yure, 2017. 184 s.
10. *Konstitutsiine pravo Ukrainy: pidruchnyk dlia stud. vyshch. navch. zakladiv / za red. V. P. Kolisnyka ta YU. H. Barabasha*. Kharkiv: 2008. 416 s.
11. Kuibida V. S. *Pryntsypy i metody diialnosti orhaniv mistsevoho samovriaduvannia: monohrafiia*. Kyiv: MAUP, 2004. 432 s.
12. Onishchenko N.M. *Metodolohiia teorii derzhavy i prava (deiaki aspekty rozghliadu)*. *Derzhava i pravo. Serii: yurydychni nauky*. 2016. Vyp. 71. S. 3-20.
13. Orzikh M. P. *Konstitutsionalistyka u skladi yurydychnykh termino-poniat*. *Naukovi pratsi Odeskoi natsionalnoi yurydychnoi akademii*. Odesa, 2009. T. VIII. S. 120.
14. Osiadla M. V. *Svoboda yak tsinnist prava (teoretyko-pravovy aspekt): dys. ... kand. yuryd. nauk: spets. 12.00.01 - teoriia ta istoriia derzhavy i prava; istoriia politychnykh i pravovykh uchen*. Kyiv, 2016. 202 s.
15. Padalko H. V. *Sluzhba v orhanakh mistsevoho samovriaduvannia v Ukraini: problemy teorii ta praktyky: dys. ... dokt. yuryd. nauk: spets. 12.00.02 - konstitutsiine pravo; munitsypalne pravo*. Kharkiv, 2013. 485 s.,
16. *Pravove rehuliuвання ekonomichnoi systemy: instytutsii, pravyla, protsedury: monohrafiia / za red. prof. M. V. Savchyna*. Odesa: Vydavnychi dim «Helvetyka», 2021. 830 s.
17. *Prykhodko O. V. Publichno-pryvatne partnerstvo v aspekti konstitutsiinoi ekonomiky: dys. ... dokt. filosofii. KH. 2021. 224 s.*
18. Serohina S. *Udoskonalennia mistsevoho samovriaduvannia v Ukraini v umovakh demokratyzatsii ta konsolidatsii suspilstva*. *Pravo Ukrainy*. 2014. № 4. S. 110–111.
19. Shapoval N. V. *Naukovo-metodolohichni zasady detsentralizatsii publichnoi vlady ta munitsypalnoi reformy v konteksti doktryny suchasnoho munitsypalizmu. Detsentralizatsiia publichnoi vlady v Ukraini u konteksti zarubizhnogo dosvidu ta yevrointehratsiinykh protsesiv: kolektyvna monohrafiia / za nauk. red. prof. O. V. Batanova, dots. R. B. Bedriia; peredmova akademika NAN Ukrainy YU. S. Shemshuchenka*. Lviv: SPOLOM, 2021. 388 s. C. 51-67.
20. Shemshuchenko YU. S., Skrypniuk O. V. *Nauka konstitutsiinoho prava: suchasnyi stan ta tendentsii rozvytku*. *Pravo Ukrainy*. 2010. № 1. S. 15-25.
21. Voronkova V. H., Zuieva V. O. *Antropolohichni zasady suchasnoho derzhavotvorenna u konteksti konstitutsiinoi reformy. Pravova reforma v suchasnykh umovakh: dosiahnennia i perspektyvy: materialy VI Mizhnar. nauk.-prakt. konf. (m. Kyiv, 26 liut. 2016 r.) / Natsionalnyi aviatsiyni universytet. Ternopil: Vektor. 2016. T. 1. S. 58-60.*